

УДК 347.962

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.3.2.27>**С. С. Герасимчук**

orcid.org/0000-0001-5747-3755

аспірантка кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

Національного університету «Одеська юридична академія»

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ

Проведено теоретико-практичне дослідження інституту дисциплінарної відповідальності судді. Сформульовано пропозиції з удосконалення підстав та процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності: 1) включити до складу ВРП представників громадськості (як приклад, з числа присяжних); 2) виключити будь-який політичний вплив на суддів, збільшивши контроль за діяльністю у випадку п. 6 ч. 1 ст. 106 Закону; 3) виключити будь-який вплив на суддів, змінивши вид відповідальності на кримінальну у випадку п. 6 ч. 1 ст. 106 Закону; 4) п'ятнадцяту підставу, за якою суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження (ст. 106 Закону), враховувати як підставу для кримінальної відповідальності судді, який вчинив таке правопорушення; 5) третю підставу, за якою суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження (ст. 106 Закону) та дванадцятую підставу (ст. 106 Закону) варто об'єднати; 6) дев'яту підставу і десятую підставу ст. 106 Закону варто об'єднати; 7) шістнадцяту підставу і сімнадцяту підставу ст. 106 Закону варто об'єднати; 8) вісімнадцяту підставу і дев'ятнадцяту підставу ст. 106 Закону варто об'єднати; 9) зменшити строк розгляду дисциплінарних справ з 90 (ч. 13 ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») до 45 днів без права продовження Дисциплінарною палатою; 10) дозволити застосовувати до судді такі стягнення, як попередження, догана або сувора догана (визначені у ч. 1 ст. 109 Закону) за правопорушення, закріплені у п. 4 ст. 106 Закону; 11) включити до всіх підстав дисциплінарної відповідальності судді (ст. 106 Закону) правову визначеність як то умисне чи за недбалістю вчинення конкретних дій суддею.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність судді, підстави дисциплінарної відповідальності судді, процедура притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Проблематика. Відповідальність суддів дуже важливе питання. Судді як в Україні так і в інших країнах, зокрема в країнах Європейського Союзу притягуються до відповідальності. Основними видами такої відповідальності є дисциплінарна, цивільна, адміністративна, кримінальна. Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності відбувається набагато частіше, а ніж до цивільної, адміністративної чи кримінальної видів відповідальності. В цілому, гарантія притягнення судді до юридичної відповідальності є саме тим механізмом контролю, що дозволяє швидко та ефективно реагувати на правопорушення, здійснене саме суддею, оскільки суддя має відповідати не лише високим професійним, але й моральним якостям. Аналіз сучасного стану дисциплінарних проваджень і опрацювання міжнародного досвіду слугує засадою для проведення дослідження інституту дисциплінарної

відповідальності суддів в Україні з метою формулювання пропозицій з удосконалення законодавчо визначених підстав та процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Метою статті є теоретико-практичне дослідження інституту дисциплінарної відповідальності судді та формулювання пропозицій з удосконалення підстав та процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Юридична відповідальність судді - це здатність судді звітувати перед собою, суддівським корпусом, кваліфікаційною комісією, Вищою радою юстиції за результати своєї професійної діяльності та додержання норм моралі і одержувати позитивні чи негативні оцінки своєї діяльності із застосуванням, у разі потреби, відповідних санкцій за неналежну поведінку [1, с. 23].

Юридична відповідальність суддів є невід'ємною складовою статусу судді. Настання відпо-

відальності судді за вчинене правопорушення є ефективним засобом забезпечення законності в сфері суспільних відносин, а також виступає чинником незалежності суддівського корпусу, забезпечення реалізації конституційно-правового статусу судді.

У юридичній літературі під дисциплінарною відповідальністю прийнято розуміти суворе і неухильне виконання норм і заснованих на них розпоряджень, що прийняті в країні. Дисциплінарна відповідальність пов'язана із невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх обов'язків. Підвищення рівня довіри громадськості до судової системи повинно сприяти ефективним механізмам відповідальності судді за недотримання та порушення законодавства, а також етичних вимог до займаної посади. Однак, при застосуванні до судді дисциплінарної відповідальності мають братися до уваги характер вчиненого правопорушення та особа судді.

Інститут дисциплінарної відповідальності суддів досліджувався та удосконалювався багатьма вченими, зокрема: П.П. Андрушко, А.М. Бойко, Л.Є. Виноградова, О.В. Гончаренко, М.В. Косюта, О.В. Капліна, О.О. Кваша, В.П. Кохан, А.В. Малярченко, Ф.Б. Мухаметшин, О.М. Овчаренко, В.В. Паришкара, О.О. Присяжнюк, М.А. Погорецький, С.В. Подкопаєв, О.Л. Польовий, М.І. Хавронюк, Ю.Ю. Чуприна, А.В. Шевченко та ін.

З метою забезпечення гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства та держави виключно на суди України покладено здійснення правосуддя як особливого виду державної діяльності, що відповідає правовим принципам справедливості та рівності [2, с. 15].

Суддівська дисципліна, як зазначає С.В. Подкопаєв, полягає у дотриманні певних правил, серед яких: загальноновизнані норми моралі й поведінки, що існують у суспільстві; стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, встановлені законодавством до професії судді; суддівські стандарти, які стосуються позаслужбової діяльності й поведінки (зокрема, заборона займатися будь-якою діяльністю за визначеним виключенням) [3, с. 216].

Формування правової держави в Україні, прийнятий курс на європейську інтеграцію, реалізація ключових реформ, як наслідок вимагає належного функціонування судової системи, в особі її посадових осіб, як єдиного і повноважного носія судової влади, а відтак і вимагає дотримання певних норм поведінки суддями.

Суть інституту дисциплінарної відповідальності полягає у цілеспрямованому впливі на поведінку особи за допомогою юридичних засобів з метою упорядкування суспільних відносин, надання їм системності і стабільності, уникнення різких загострень соціальних конфліктів, втілення принципів соціальної справедливості, підвищення рівня цивілізованості та культури суспільства [4, с. 50].

Не існує єдиного підходу до процедури відповідальності суддів. Ці підходи різняться: від найлояльнішого до суддів (в Англії й Уельсі), де суддів можна покарати лише в порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності, а їхні рішення можна змінити лише шляхом перегляду судом вищої інстанції, до найсуворіших (у Молдові й Іспанії), де за винесення завідомо протиправних рішень передбачена кримінальна відповідальність [5].

В процесі здійснення суддею правосуддя в Україні існує вірогідність вчинення ним правопорушення, що і стає підставою притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Вичерпне визначення підстав, загальних умов та самої процедури дисциплінарного провадження містяться в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) [6] та Законі України «Про Вищу раду правосуддя» [7].

В законах ключовим поняттям, що обговорюється є так званий дисциплінарний проступок. Л. Є. Виноградова визначає дисциплінарний проступок як порушення закону при розгляді судових справ, недотримання службової дисципліни, вчинення будь-яких неетичних діянь, що порочать звання судді і можуть викликати сумнів у його об'єктивності, неупередженості та незалежності [8, с. 45-47]. В свою чергу, В.М. Василенко вважає, що дисциплінарним проступком судді є вчинення ним винного, протиправного порушення службових обов'язків, тобто порушення суддівської дисципліни [9]. У найзагальнішому розумінні дисциплінарний проступок — це «протиправне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків, за який щодо нього може бути застосовано дисциплінарне стягнення» [10].

У розділі VI Закону закріплено норми щодо підстав дисциплінарної відповідальності судді (ст. 106), порядку звернень з дисциплінарною скаргою щодо судді (ст. 107), органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді (ст. 108), видів та умов дисциплінарного стягнення стосовно судді (ст. 109), погашення дисциплінарного стягнення (ст. 110), оскарження

рішення у дисциплінарній справі стосовно судді (ст. 111) [6].

Ключове значення в інституті дисциплінарної відповідальності судді має орган, що здійснює дисциплінарне провадження щодо судді. Відповідно до Закону – це Вища рада правосуддя (далі – ВРП). О.М. Овчаренко доповнює, що окрім ВРП, так і ВККС України є постійно діючими органами судової влади, за своїм складом колегіальними та наділеними спеціальною владно-розпорядчою компетенцією. В їх віданні є формування суддівського корпусу, забезпечення суддівської доброчесності, дотримання гарантій незалежності суддів, а також притягнення їх до відповідальності в установлених законодавством випадках [11, с. 261].

Дисциплінарне провадження щодо судді характеризується такими складовими:

1) це є самостійним видом відповідальності судді;

2) суддя в цьому провадженні є спеціальним суб'єктом правопорушення;

3) суддя притягується до відповідальності спеціальними органами, що розглядають дисциплінарну справу щодо нього.

Практика дисциплінарного провадження свідчить, що за 2020 рік до ВРП надійшло 10 489 скарг щодо дисциплінарного проступку судді, це на 7 % або 685 одиниць більше, ніж у 2019 році. 7509 скарг (55,9 %) від загальної кількості дисциплінарних скарг, розгляд яких завершено протягом 2020 року, за результатами попереднього аналізу членами ВРП залишені без розгляду з таких підстав: дисциплінарна скарга не містить відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді; дисциплінарна скарга не містить посилання на фактичні дані (свідчення, докази) щодо дисциплінарного проступку; дисциплінарна скарга подана з порушенням порядку, визначеного Законом. В цілому, у 2020 році прийнято 944 рішення про відмову у відкритті дисциплінарної справи, 404 рішення про відкриття дисциплінарної справи (за якими прийнято: 118 рішень про відмову у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності та закриття дисциплінарного провадження; 129 рішень про притягнення 141 судді до дисциплінарної відповідальності). Так, про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів місцевих судів 123 (місцевих загальних – 110, місцевих господарських – 4, місцевих адміністративних – 9), суддів апеляційних судів – 12 (апеляційних загальних – 7, апеляційних господарських – 4,

апеляційних адміністративних – 1), суддів Верховного Суду – 5, Вищого антикорупційного суду – 1. По областях, найбільше у Київській області – 39, у Одеській області – 18, у Дніпропетровській області – 15 [12].

Теоретико-практичне дослідження інституту дисциплінарної відповідальності судді дає засади для формулювання таких пропозицій з удосконалення підстав та процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності:

1. Включити до складу ВРП представників громадськості (як приклад, з числа присяжних);

2. Виключити будь-який політичний вплив на суддів, збільшивши контроль за діяльністю у випадку «неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок» (ч. 1 ст. 106 Закону);

3. Виключити будь-який вплив на суддів, змінивши вид відповідальності на кримінальну у випадку «неповідомлення суддею Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора про випадок втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, у тому числі про звернення до нього учасників судового процесу чи інших осіб, включаючи осіб, уповноважених на виконання функцій держави, з приводу конкретних справ, що перебувають у провадженні судді, якщо таке звернення здійснено в інший, ніж передбачено процесуальним законодавством спосіб, упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про такий випадок» (ч. 1 ст. 106 Закону);

4. П'ятнадцята підстава, за якою суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження (ст. 106 Закону), «визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом» виходить за межі дисциплінарної відповідальності та більш доречним було б її врахування як підставу для кримінальної відповідальності судді, який вчинив таке правопорушення;

5. Третю підставу, за якою суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідально-

сті в порядку дисциплінарного провадження (ст. 106 Закону), «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу» та дванадцяті підставу «допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна» (ст. 106 Закону) варто об'єднати, виклавши у такому вигляді: *«допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу; допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна, не дотримання інших норм суддівської етики та поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу»;*

6. Умовно «підстави щодо декларування», за якими суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження, - дев'яту підставу («неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції») і десяті підставу (зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством) ст. 106 Закону варто об'єднати, виклавши у такому вигляді: *«неподання або несвоєчасне подання для оприлюднення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самовряду-*

вання, в порядку, встановленому законодавством у сфері запобігання корупції; зазначення в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, завідомо неправдивих відомостей або умисне незазначення відомостей, визначених законодавством»;

7. Умовно «підстави щодо декларування», за якими суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження, - шістнадцяті підставу («неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному цим Законом») і сімнадцяті підставу («подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей») ст. 106 Закону варто об'єднати, виклавши у такому вигляді: *«неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків суддею в порядку, визначеному цим Законом, подання у декларації родинних зв'язків судді завідомо недостовірних (у тому числі неповних) відомостей»;*

8. Умовно «підстави щодо декларування», за якими суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження, - вісімнадцяті підставу («неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному цим Законом») і дев'ятнадцяті підставу («декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді») ст. 106 Закону варто об'єднати, виклавши у такому вигляді: *«неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності суддею в порядку, визначеному цим Законом, декларування завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень у декларації доброчесності судді»;*

9. Зменшити строк розгляду дисциплінарних справ з 90 (ч. 13 ст. 49 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») до 45 днів без права продовження Дисциплінарною палатою;

10. Дозволити застосовувати до судді такі стягнення, як попередження, догана або сувора догана (визначені у ч. 1 ст. 109 Закону) за правопорушення п. 4 ст. 106 Закону «допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги

до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу»;

11. Включити до всіх підстав дисциплінарної відповідальності судді (ст. 106 Закону) правову визначеність як то умисне чи за недбалістю вчинення дій суддею.

Таким чином, трапляються випадки, коли судді недобросовісно виконують покладені на них державою високі обов'язки, а відтак, держава повинна мати діючі механізми контролю та покарання суддів. Теоретико-практичне дослідження інституту дисциплінарної відповідальності судді створило засади для формулювання окремих пропозицій з удосконалення підстав та процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Вищезокреслені пропозиції не є вичерпними, а проведення подальших досліджень в цій сфері сприятиме подальшому вдосконаленню інституту дисциплінарної відповідальності судді.

Використана література:

1. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2004. 187 с.
2. Коваленко Л., Майстренко О. Правосуддя для всіх, або дещо про суд присяжних. Юридичний журнал. 2004. № 5. С. 15-16.
3. Подкопаяев С. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації монографія. 2-ге вид., випр. і допов. Х. ВД «ІНЖЕК». 2005. 216 с.
4. Білозьоров Є. Юридична відповідальність як передумова правомірної поведінки особи: теоретичні аспекти. Право України. 2006. № 1. С. 50.
5. Дзехцяру К., Клементуччі Ф. Кримінальна відповідальність суддів за винесення неправосудних рішень. Порівняльне дослідження. 2020 р. 32 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://rm.coe.int/comparative-study-on-criminal-responsibility-of-judges-for-unjust-deci/1680a083b3>.
6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2016. № 31. Ст. 545.
7. Закон України «Про Вищу раду правосуддя». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 7-8. Ст. 50.
8. Виноградова Л. Є. Дискусійні питання відповідальності суддів. Вісн. Верхов. Суду України. 2004. № 7 (47). С. 45-47.
9. Василенко В. М. Дисциплінарна відповідальність суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. Право і безпека. 2011. № 3(40). [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua
10. Резолюція ПАРЕ 1755 (2010) «Функціонування демократичних інституцій в Україні». п. 7.3.1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1144_rez_1755.htm.
11. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1144_rez_1755.htm.
12. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики : дис. : 12.00.10. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2018. 550 с.
13. Щорічна доповідь за 2020 рік «Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні». Київ. Вища рада правосуддя. 5 серпня 2021 р. № 1797/0/15-21. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_z_2020_rik_0.pdf.

Gerasimchuk S. S. Ways to improve the institute of disciplinary responsibility of a judge

A theoretical and practical study of the institute of disciplinary responsibility of a judge was conducted. Proposals have been formulated to improve the grounds and procedure for bringing a judge to disciplinary responsibility: 1) to include members of the public in the High Council of Justice (as an example, from among jurors); 2) to exclude any political influence on judges, having increased control over activity in case of item 6 of h. 1 Art. 106 of the Law; 3) to exclude any influence on judges, having changed a kind of responsibility on criminal in case of item 6 h. 1 Art. 106 of the Law; 4) the fifteenth ground on which a judge may be brought to disciplinary responsibility in disciplinary proceedings (Article 106 of the Law), shall be considered as a ground for criminal liability of a judge who has committed such an offense; 5) the third ground on which a judge may be brought to disciplinary responsibility by way of disciplinary proceedings (Article 106 of the Law) and the twelfth ground (Article 106 of the Law) should be combined; 6) the ninth ground and the tenth ground of Art. 106 of the Law should be combined; 7) the sixteenth ground and the seventeenth ground of Art. 106 of the Law should be combined; 8) the eighteenth ground and the nineteenth ground of Art. 106 of the Law should be combined; 9) reduce the term of consideration of disciplinary cases from 90 (part 13 of Article 49 of the Law of Ukraine "On the High Council of Justice") to 45 days without the right to continue by the Disciplinary Chamber; 10) allow to apply to the judge such penalties as a warning, reprimand or severe reprimand (defined in Part 1 of Article 109 of the Law) for offenses set forth in paragraph 4 of Art. 106 of the Law; 11) to include in all grounds for disciplinary liability of a judge (Article 106 of the Law) legal certainty such as intentional or negligent commission of specific actions by a judge.

Key words: disciplinary responsibility of a judge, grounds for disciplinary responsibility of a judge, procedure for bringing a judge to disciplinary responsibility.